

Tüketicilerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma davranışları: Artvin ili örneği

Consumer behaviour with regard to the use and purchase of herbal medicines/products: A case study in Artvin province

Atakan ÖZTÜRK¹ , Mustafa FİLİZ^{2*}

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, Artvin

² Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, Artvin

Eser Bilgisi / Article Info

Araştırma makalesi / Research article

DOI: 10.17474/artvinofd.1558241

Sorumlu yazar / Corresponding author

Mustafa FİLİZ

e-mail: mustafa2108@artvin.edu.tr

Geliş tarihi / Received

30.09.2024

Düzeltilme tarihi / Received in revised form

12.10.2024

Kabul tarihi / Accepted

13.10.2024

Elektronik erişim / Online available

15.10.2024

Anahtar kelimeler:

Bitkisel ilaçlar

Bitkisel ürünler

Tıbbi bitkiler

Aromatik bitkiler

Keywords:

Herbal medicines

Herbal products

Medicinal plants

Aromatic plants

Özet

Bu çalışmada bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma davranışlarının belirlenmesi ve çeşitli demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, gelir, medeni durum vb.) göre bu davranışlardaki farklılıkların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada veriler, Artvin ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireylerden yüz yüze ve online (çevrimiçi) anket yöntemiyle toplanmıştır. Bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma davranışlarını belirlemek amacıyla ortalama değerler hesaplanmıştır. Ayrıca, bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma davranışlarının demografik değişkenlere göre farklılıklarını belirlemek için t testi ve Anova testi uygulanmıştır. Katılımcıların %66.8'i bitkisel ilaç/ürün olarak bitki çayı tüketirken, %49.3'ü bitki çaylarını yan etkisi olmadığına inandıkları için tercih ettiklerini ve %48.6'sı da bitki çaylarından çoğu zaman beklenen sonucu (olumlu etkiyi) elde ettiklerini belirtmektedirler. Yine katılımcıların %75.7'si piyasada öne çıkan ve kendilerine sunulan başlıca dört bitkisel ürün markasını daha önce kullanmadıklarını ya da bu markaların ismini duymadıklarını belirtirken, %54.1'i ise bu ürünleri daha çok kış mevsiminde ve eczanelerden satın aldıklarını ifade etmektedirler. COVID-19 döneminde katılımcıların %45.5'i hastalık geçirmişken, bahse konu dönemde %32.2'si tedavi için bitkisel ürün kullanmış ve %21.2'sinin ise bitkisel ürünlere ayrılan bütçelerinde artış olmuştur. Genel olarak, araştırma sonuçları katılımcıların bitkisel ürünler konusunda hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip olduğunu ve sağlık hizmetleri tercihlerinin doktorlar yönünde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırmayla COVID-19 pandemisinin bitkisel ürün kullanımını artırmış olabileceğine dair bulgular da elde edilmiştir. Bu sonuçlar, bitkisel ürünlerin sağlık yönetimindeki rolünü ve pandeminin bu alandaki etkilerini daha iyi anlamak için ileri düzeyde araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Abstract

This study aims to determine individuals' behaviors regarding the use and purchase of herbal medicines/products and to reveal differences in these behaviors based on various demographic variables (age, gender, income, marital status, etc.). Data for the study were collected through face-to-face and online surveys from individuals aged 18 and over living in the Artvin province. Mean values were calculated to identify individuals' behaviors concerning the use and purchase of herbal medicines/products. Additionally, t-tests and ANOVA tests were applied to assess differences in these behaviors based on demographic variables. Among the participants, 66.8% reported consuming herbal teas as herbal medicines/products, 49.3% chose herbal teas because they believed they had no side effects, and 48.6% stated that they often obtained the expected results (positive effects) from using herbal teas. When it comes to purchasing behavior, 75.7% do not recognize specific brands, and 54.1% buy these products from pharmacies, with a tendency to make purchases mainly during the winter season. While 75.7% of the participants stated that they had not used or heard of the leading herbal product brands available in the market before, 54.1% stated that they mostly purchased these products in the winter season and from pharmacies. During the COVID-19 period, 45.5% of respondents experienced illness, while 32.2% used herbal products for treatment and 21.2% had an increase in their budget for herbal products. The research findings highlight that participants have both positive and negative opinions about herbal products, and their preferences for health care services are still largely focused on doctors. There was also evidence that the COVID-19 pandemic may have increased the use of herbal products. These results suggest that further research is needed to better understand the role of herbal products in health management and the impact of the pandemic in this area.

GİRİŞ

Dünya genelinde kimyasal ürünlerin insan sağlığı üzerinde neden olduğu olumsuzluklara karşılık, doğal ürünlerin olumlu etkileri, insanların doğal/bitkisel ürünlerden faydalanma eğilimini artırmıştır (Türker ve ark. 2001, Smith 2021). Doğal/bitkisel ürünlere yönelik bu eğilim; özellikle yaşlı nüfus oranının artması, obezitenin yaygınlaşması, bitkilerin faydalarını ele alan akademik çalışmaların çoğalması ve gelişmiş ülkelerde geleneksel tedavi yöntemlerinin daha fazla benimsenmesi gibi faktörlerin de etkisiyle daha da güçlenmiştir. Son dönemlerde tıbbi ve aromatik bitkilerden elde edilen doğal ürünler gıda, tıp eczacılık ve kozmetik gibi çok çeşitli alanlarda daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (Korkmaz ve Fakir 2009).

Gelişen bilim ve teknolojiye rağmen, doğal ürünlerin kullanımının giderek artması (Patwardhan 2014), bu ürünlerin insan sağlığı ve esenliği üzerindeki olumlu etkilerine dair artan bilincin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Smith 2021). Ancak söz konusu ürünlerin kullanımı arttıkça, tüketicilerin bunlara yönelik bilgi ve farkındalık düzeyleri ile sağlıkları üzerindeki etkilerinin belirlenmesine olan ihtiyaç daha da artmaktadır. Tüketicilerin bitkisel ilaçları/ürünleri nasıl ve nereden temin ettikleri ile niçin ve ne zaman kullandıkları konusunda yeterli bilgisinin olmaması, bunların etkin ve güvenli kullanımını engelleyebilmektedir (Kuipers 2003). Bu noktada, tüketicilerin özellikle bitkisel ilaçlara ve ürünlere yönelik bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, bunların etkin ve güvenli kullanımını teşvik etmek açısından kritik bir öneme sahiptir (Kuipers 2003).

Bitkisel ilaçları/ürünleri de içine alacak şekilde genel olarak tıbbi ve aromatik bitkilerden faydalanma sürecine ilişkin literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan birinde tüketicilerin bitkisel ilaç ve ürünleri satın alma kararları üzerinde etkili olan faktörler olarak; etkinlik, fiyat, son kullanma süresi ve ambalaj gibi ürün özellikleri olarak belirlenmiştir (Miftah ve ark. 2020). Bir başka çalışmada ise bahse konu ürünlere ilişkin tüketici davranışları üzerinde; doktor tavsiyeleri, medya reklamları, aile ve arkadaş tavsiyeleri ile ürün marka adı

ve şirket imajının önemli rol oynadığı ifade edilmektedir (Neelkanth ve ark. 2015).

Öte yandan Neelkanth ve ark. (2015) ve Shah (2021) insanların bitkisel ürünlerin etkinliğine olan inancının güçlü olduğunu ve birçok tüketicinin de bitkisel ürünlerin diğer ilaç türleri kadar etkili olduğunu düşündüğünü ifade etmektedirler. Bu bağlamda bitkisel ürünlerin doğal olması, daha az yan etkiye sahip olması ve daha uygun fiyatlı olmasından dolayı (Neelkanth ve ark. 2015) pek çok sektörde olduğu gibi kozmetik sektöründe de bitkisel olmayan alternatifler yerine tercih edildiği belirtilmektedir (Dalal ve Abhishek 2024).

Tüketicilerin demografik özellikleri ile bitkisel kökenli ürünlerin kullanımları açısından literatür incelendiğinde; ABD'de yaşlı kişilerin gençlere kıyasla bitkisel ürünlere daha fazla harcama yaptıkları (Alkhateeb ve ark. 2006), Malezya'da ise kadınların erkeklere göre bitkisel ilaç kullanma ihtimallerinin daha yüksek olduğu (Aziz ve Tey 2009) ve eğitim seviyesi yüksek tüketicilerin bitkisel takviyeler kullanma eğiliminin daha yüksek olduğu (Rashrash ve ark. 2017) sonuçlarının yer aldığı araştırmalara rastlanmaktadır. Benzer şekilde Aziz ve Tey (2009) tarafından Malezya'da ve Agyei-Baffour ve ark. (2017) tarafından Gana'da yapılan araştırmalarda da tüketicilerin gelir seviyesi ile bitkisel ilaç kullanma eğilimleri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Öte yandan çeşitli kişisel özellikler de bitkisel ürün kullanım davranışlarını etkilemektedir. Örneğin, Uganda'da, sağlık hizmetlerinin yüksek maliyeti, hamilelik sırasında bitkisel ilaç kullanımına yönlendiren önemli bir faktördür (Tumuhaise ve ark. 2021). İnme, kanser ve artrit gibi kronik hastalığı olan kişiler, bitkisel ilaçları daha fazla kullanırken (Rashrash ve ark. 2017), hamile kadınların da önemli bir kısmının (%33) hamilelik sırasında bitkisel ilaç kullandığı bildirilmiştir (Aljofan ve Alkhamaiseh 2020).

Bitkisel ilaç kullanma konusunda önceki deneyimlerin yanı sıra farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler de etkili olabilmektedir. Endonezya'da, önceki hamileliklerinde bitkisel ilaç kullanmış olan kadınların, tekrar kullanma olasılığının daha yüksek olduğu (Elba ve ark. 2022), Malezya'da ise bitkisel ilaçlara yönelik olumlu görüşlerin

tüketiciler tarafından bu ilaçların kullanma ihtimalini artırdığı (Aziz ve Tey 2009) ve Fas'ta da geleneksel ve tamamlayıcı tıbbın etkinliğine yönelik olumlu inançların bahse konu ilaçların/ürünlerin kullanımını olumlu etkilediğine (Aboufaras ve ark. 2023) ilişkin söz konusudur.

Yine bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanımlarında tıbbi olmayan kaynaklardan gelen öneriler de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Etiyopya'da, hamile kadınların büyük çoğunluğu (%80) bitkisel ilaçlar hakkındaki bilgilerini öncelikle aile ve arkadaşlarından alırken (Belayneh ve ark. 2022), Sırbistan'da da birçok tüketici bitkisel ilaçları tıp eğitimi almamış bireylerin önerileriyle kullanmaktadır (Samojlik ve ark. 2013). Benzer şekilde Aziz ve Tey (2009) tarafından Malezya'da, Çinli veya Hint kökenli olmanın Malezyalılara kıyasla bitkisel ilaç kullanma olasılığını azalttığı dolayısıyla kültürel geçmişin bitkisel ilaç kullanımını etkilediği ifade edilmiştir.

Günümüzde medya insan hayatının her alanını etkilediği gibi bitkisel ilaçlar konusunda da tüketici bilgi ve davranışını önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim Satyapan ve ark. (2010) Tayland'da yüksek medya maruziyetinin bitkisel ilaç kullanımını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte ABD'de, bitkisel ilaç profesyonellerine danışan bireyler için bitkisel ürünlere daha fazla harcama yapma eğilimi söz konusu iken (Alkhateeb ve ark. 2006), Uganda'da tıbbi tedavilere sınırlı erişim hamilelik sırasında geleneksel bitkisel ilaçların kullanımını önemli ölçüde etkilemektedir (Tumuhaise ve ark. 2021).

Yukarıda özetlendiği şekilde literatürde bitkisel ilaçlardan/ürünlerden faydalanma sürecine ilişkin yapılan çok sayıda araştırma mevcut olmasına rağmen, özellikle bitki çeşitliliği açısından zengin bölgelerde yaşayan bireylerin bitkisel ilaçlar ve ürünlere yönelik tutumları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Demirci ve ark. 2019). Bu çalışmada, biyo-çeşitlilik (özellikle de bitkisel çeşitlilik) açısından oldukça zengin bir bölge olan Artvin ilinde (Surat 2016), yaşayan bireylerin bitkisel ilaçlar/ürünler hakkındaki bilgi ve deneyimlerini değerlendirerek, bu ürünlerin etkin ve güvenli kullanımını

teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanma davranışları nasıldır?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün satın alma davranışları nasıldır?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları cinsiyete göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları yaşa göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları medeni duruma göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları gelir durumuna göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları mesleğe göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları eğitim düzeyine göre farklılık arz ediyor mu?
- Artvin halkının bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve satın alma davranışları COVID-19 geçirme durumuna göre farklılık arz ediyor mu?

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anketten istifade edilmiştir. Anket formu literatürdeki benzer çalışmalardan ve uzman görüşlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur (Sayılı 2013, Arslan 2015, Arslan ve ark. 2016, Özkan 2019, Sancaktar Meral 2019).

Araştırma ve anket formu için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na etik uygunluk başvurusunda bulunulmuş ve ilgili Kurul'un E-18457941-050.99-75974 sayılı kararı ile onay alınmıştır. Araştırma verilerin toplanmasında, Helsinki Deklarasyonuna uygun şekilde ankete katılım sağlayan kişilerin onayı alınmıştır.

Araştırma evreni Artvin ilinde (merkez ilçe ve ilçe merkezlerinde) ikamet eden 18 yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde özellikle sosyal araştırmalarda örneklem büyüklüğünün

belirlenmesinde dikkate alınan “çalışmada kullanılan değişken sayısının tercihen 10 katı veya daha fazla olması” önerisinden hareket edilmiştir (Coşkun ve ark. 2017). Bu çalışma için hazırlanan anket formunda 29 adet soru bulunduğundan, çalışmada en az 290 kişiye ulaşılmasının örneklemin evreni temsil etmesi adına yeterli olacağına karar verilmiştir. Bu çalışmada 292 kişiye ulaşılmış ve elde edilen örneklemin yeterli olduğuna karar verilmiştir. Anket verileri Artvin il ve ilçe merkezlerinde yüz yüze (n:144) ve çevrimiçi (n:148) olmak üzere 08.01.2024-28.05.2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Hem yüz yüze hem de çevrimiçi anket yöntemlerinin bir arada kullanılmasının nedeni, internet erişimi olmayan veya çevrimiçi anketleri kullanma imkânı bulunmayan bireylerle yüz yüze görüşme yaparak olası yanlılıkları (bias) minimize etmektir.

Veriler, araştırma amaç ve hedeflerine uygun olarak SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma eğilimlerini belirlemek amacıyla ortalama değerler hesaplanmıştır. Bireylerin bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma eğilimlerinin demografik değişkenlere göre farklılığını ortaya koymak amacıyla fark analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda ikili grupların karşılaştırılmasında t testi, üç ve daha fazla grubun karşılaştırılmasında ise ANOVA (Varyans Analizi) testi yapılmıştır. T testi ve ANOVA, gruplar arası ortalama

farklarını değerlendirmek için kullanılan istatistiksel testlerdir. T testi, iki grup arasındaki ortalama farkını incelemek için kullanılırken, ANOVA üç veya daha fazla grup arasındaki ortalama farklarını analiz etmek için tercih edilir. T testi, bağımsız veya bağımlı örneklem durumlarına göre uygulanabilirken, ANOVA, farklı grupların bir bağımlı değişken üzerindeki etkilerini karşılaştırır. Her iki test, araştırma bulgularının geçerliliğini sağlamak ve istatistiksel çıkarımlar yapmak için kritik öneme sahip olup, bu çalışmada verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı tercih edilmiştir (Coşkun ve ark. 2017).

BULGULAR

Katılımcıların Genel Özellikleri

Araştırma örneklemini kapsamında anket uygulanan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1’e göre katılımcıların; %57.9’u kadın, %33.3’ü 18-30 yaş aralığında, %61.6’sı evli, %35.1’i üniversite mezunu ve %38.7’sinin aylık geliri 8.000 TL’nin altındadır. Ayrıca katılımcıların %24.3’ünün ev hanımı ve %29.4’ünün ise diğer meslek gruplarından (çiftçi, işçi, polis vb.) olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 1. Sosyo-demografik özelliklerin dağılımı

Özellik		n	%
Cinsiyet	Kadın	169	57.9
	Erkek	123	42.1
Yaş	18-30	97	33.3
	31-40	73	25.0
	41-50	88	26.7
	51 ve üzeri	44	15.0
Medeni Durum	Evli	180	61.6
	Bekâr	112	38.4
Eğitim Düzeyi	Okuryazar	17	6.0
	İlköğretim/ortaöğretim	76	26.0
	Lise	85	29.1
	Üniversite	103	35.1
	Lisansüstü	11	3.8
Gelir (TL/ay)	0-8000	113	38.7
	8001-10000	59	20.2
	10001-15000	64	21.9

	15001-20000	22	7.5
	20001-30000	20	6.8
	30001 ve üzeri	14	4.8
Meslek	Memur	26	8.9
	İşçi	39	13.4
	Ev Hanımı	71	24.3
	Sağlık Personeli	70	24.0
	Diğer Meslek Grupları	86	29.4

Çizelge 2'de katılımcıların hastalanmaları durumunda yaptıkları ilk işlem incelenmiştir. Bulgulara göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%68.5) hastalandıklarında ilk olarak doktora gitmektedir. Eczaneye gitmeyi tercih edenlerin oranı %5.8'dir. Alternatif tıbbı yönelip doğrudan aktara gidenler %2.1 ile düşük bir orana sahiptir. Önce doktora gidip ardından

aktara gitmeyi tercih edenler %2.1, önce aktara gidip sonra doktora gitmeyi tercih edenler ise %1.4 oranındadır. Kendim çözüm üretirim diyen ise %20.2 ile dikkat çekici bir oranda yer almaktadır. Doktora başvurular kalan yaklaşık 1/3'lük kesimin doğrudan ya da dolaylı olarak hastalandığında ilk olarak bitkisel ürün/ilâç kullandığı söylenebilir.

Çizelge 2. Hastalık durumunda katılımcılarca yapılan ilk işlem

Yapılan ilk işlem	n	%
Doktora başvuru	200	68.5
Kendi çözümünü üretme	59	20.2
Eczaneye başvuru	17	5.8
Önce doktora sonra aktara başvuru	6	2.1
Aktara başvuru	6	2.1
Önce aktara sonra doktora başvuru	4	1.4
Diğer	2	.7

Çizelge 3'te katılımcıların kronik bir rahatsızlık durumları incelendiğinde; %81.2'sinin kronik bir rahatsızlığı

bulunmazken, %18.8'inin ise kronik rahatsızlığı olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Katılımcıların kronik bir rahatsızlığının varlığı

Kronik bir rahatsızlığa sahip olma durumu	n	%
Evet	55	18.8
Hayır	237	81.2

Katılımcıların Bitkisel İlaç/Ürün Kullanma Durumu

Çizelge 4'te, katılımcıların bitkisel ilaç ve ürünlere yönelik genel davranışları incelenmiştir. Bulgulara göre, katılımcıların %66.8'i bitki çayı tüketmektedir. Bitkisel ilaç ya da ürünleri tedavi amaçlı kullananların oranı %31.1 iken, rahatlamak için kullananların oranı %21.9'dur. Hem tedavi hem de rahatlama amacıyla kullananlar %9.6 oranında olup, bu ürünleri kullanmayanlar %32.5 ile en büyük grubu oluşturmaktadır.

Katılımcıların bitkisel ilaçlardan veya ürünlerden bekledikleri sonucu alma durumları da incelenmiştir. Çoğu zaman sonuç aldığını belirtenler %48.6 ile en yüksek orana sahiptir. Nadiren sonuç aldığını belirtenler %24.3, her zaman sonuç aldığını belirtenler ise %11.3 oranındadır. Sonuç alamadığını söyleyenlerin oranı ise %15.8'dir.

Son olarak, kullandıkları bitkisel ürünleri başkalarına tavsiye edip etmeyecekleri sorulduğunda, katılımcıların %47.9'u bu ürünleri tavsiye edeceğini belirtmiştir. Tavsiye etmeyeceğini söyleyenler %25 iken, fikri olmayanlar %27.1 oranında yer almaktadır. Bu bulgular, katılımcıların

bitkisel ürünlere karşı genel olarak olumlu bir davranış sergilediğini, ancak bu ürünlerin etkinliği konusunda bazı tereddütlerinin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. Bitkisel ilaç/ürün kullanım davranışı

Bitkisel ilaç/ürün kullanım davranışına yönelik sorular		n	%
Bitki çayı tüketir misiniz?	Evet	195	66.8
	Hayır	97	33.2
Bitkisel ilaç/ürün ne amaçlı kullanırsınız?	Tedavi amaçlı	91	31.1
	Rahatlamak için	64	21.9
	Tatlarını sevdiğim için	14	4.8
	Tedavi amaçlı ve rahatlamak için	28	9.6
	Kullanmıyorum	95	32.5
Bitkisel ilaçlardan/ürünlerden beklediğiniz sonucu alıyor musunuz?	Evet her zaman alırım	33	11.3
	Çoğu zaman sonuç alırım	142	48.6
	Nadiren sonuç alırım	71	24.3
	Hayır sonuç almam	46	15.8
Kullandığınız bitkisel ürün(ler)i herhangi birine tavsiye eder misiniz?	Evet	140	47.9
	Hayır	73	25.0
	Fikrim Yok	79	27.1

Çizelge 5, katılımcıların bitkisel ilaç ve ürün kullanımına yönelik davranışlarını incelemektedir. Bulgulara göre, katılımcıların büyük bir kısmı (%42.8) bitkisel ilaçları çay olarak kullanmaktadır. Bunu takiben, %19.2'si bitkisel ilaç

kullanmadığını belirtmiştir. Ham bitki veya öğütülmüş karışımlar gibi diğer kullanım şekilleri ise daha düşük oranlarda tercih edilmektedir.

Çizelge 5. Bitkisel ilaçların kullanım yöntemleri, tercih sebepleri ve bilgi kaynakları

Bitkisel ilaçların kullanım yöntemleri, tercih sebepleri ve bilgi kaynaklarına yönelik sorular		n	%
Tedavi amaçlı kullandığınız bitkisel ilaçları ne şekilde kullanırsınız?	Ham bitki olarak	15	5.1
	Öğütülmüş karışımlar olarak	9	3.1
	Çay olarak	125	42.8
	Yağı çıkartılmış olarak	6	2.1
	Kapsül veya tablet haline getirilmiş bitkisel ilaç olarak	15	5.1
	Kullanmam	56	19.2
	Ham bitki olarak/ Çay olarak	9	3.1
	Ham bitki olarak/ Yağı çıkartılmış olarak	21	7.2
	Öğütülmüş karışımlar olarak/ Çay olarak	13	4.5
	Çay olarak/ Yağı çıkartılmış olarak	14	4.8
Bitkisel ilaçları niçin tercih edersiniz?	Çay olarak/ Kapsül veya tablet haline getirilmiş bitkisel ilaç olarak	9	3.1
	Fiyatı sentetik ilaçlara göre daha düşük olduğu için	11	3.8
	Yan etkisi olmadığına inandığım için	144	49.3
	Sentetik ilaçlarla tedavi olamadığım için	5	1.7
	Sentetik ilaç tedavi yöntemlerine destek olması için	84	28.8
	Fiyatı sentetik ilaçlara göre daha düşük olduğu için/ Yan etkisi olmadığına inandığım için	13	4.4
	Yan etkisi olmadığına inandığım için/ Sentetik ilaçlarla tedavi olamadığım için	19	6.5
	Kullanmam	16	5.5
Kullandığınız bitkisel ilaçlardan nasıl haberinizi aldınız?	Televizyon ve radyo programlarından	5	1.7
	Gazete, dergi ve kitaplardan	6	2.1
	İnternette	34	11.6
	İlaç mümessili/Tanıtımcılarından	11	3.8
	Komşu/Arkadaş/ İş arkadaşı/Akrabalardan	113	38.7
	Kullanmam	15	5.1
	Televizyon ve radyo programlarından/ Gazete, dergi ve kitaplardan	22	7.5
	Televizyon ve radyo programlarından/ İnternette	23	7.9
	Televizyon ve radyo programlarından/ Komşu/Arkadaş/ İş arkadaşı/Akrabalardan	12	4.1
	İnternette/ Komşu/Arkadaş/ İş arkadaşı/Akrabalardan	33	11.3
	Televizyon ve radyo programlarından/ İnternette/ Komşu/Arkadaş/ İş arkadaşı/Akrabalardan	18	6.2

Bitkisel ilaçların tercih nedenleri incelendiğinde, katılımcıların %49.3'ü bu ürünleri yan etkisi olmadığına inandıkları için tercih etmektedir. Sentetik ilaç tedavilerine destek olması için bitkisel ilaçları kullananların oranı %28.8 iken, fiyat avantajı nedeniyle tercih edenler %3.8 ile en düşük oranı oluşturmaktadır.

Katılımcıların bitkisel ilaçlardan nasıl haberdar oldukları sorulduğunda, %38.7'si bu bilgiyi komşu, arkadaş, iş arkadaşı veya akrabalarından aldığını belirtmiştir. İnternette bilgi edinenlerin oranı %11.6 iken, televizyon ve radyo programları ile gazete, dergi ve kitaplardan bilgi edinenler daha düşük oranlarda kalmıştır. Bitkisel ilaç kullanmayanlar ise %5.1 oranındadır.

Bu bulgular, katılımcıların bitkisel ilaçları genellikle çevresel etkileşimler yoluyla tanıdığını ve yan etkisi olmadığına inanarak tercih ettiğini göstermektedir. Çay formu, en yaygın kullanım şekli olarak öne çıkmaktadır.

Son olarak elde edilen verilere göre; tedavi amaçlı kullanılan bitkiler arasında en yaygın olarak tercih edilenlerin başında %4.5 ile "Nane, İhlamur" kombinasyonu gelmektedir. "İhlamur" ve "Nane" tek başına veya çeşitli bitkilerle birlikte sıkça kullanılan bitkiler arasında öne çıkmaktadır. "İhlamur, Kuşburnu" kombinasyonları ve "İhlamur"un farklı bitkilerle kombinasyonları da %21 ve %1.4 oranlarıyla dikkat çekmektedir. Çeşitli kombinasyonlarda %0.3 oranıyla birçok bitki seçeneği bulunmaktadır. Bu dağılım, tedavi amaçlı bitki kullanımının bireylerin tercihiye göre oldukça çeşitlilik gösterdiğini ve bazı bitkilerin diğerlerine göre daha popüler olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların tedavi amaçlı bitkisel ilaç/ürün kullanımını ve bu kullanımların dağılımına bakıldığı zaman; 292 katılımcı arasında en yaygın olarak soğuk algınlığı (%21.2) ve halsizlik/yorgunluk (%7.9) için bitkisel ürünler

kullanılmaktadır. Ayrıca, 55 kişi (%18.8) hastalık için hiç bitkisel ürün kullanmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların Bitkisel İlaç/Ürün Satın Alma Durumu

Çizelge 6 katılımcıların bitkisel ilaç/ürün satın alma davranışlarını göstermektedir. Bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%75.7) belirli markaları duymadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, %12'si tüm markaları duyduğunu ifade etmiştir.

Bitkisel ilaçların nerede satılması gerektiği konusunda katılımcıların %54.1'i eczaneleri tercih ederken, %30.8'i aktarı tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların %43.2'si bitkisel ilaçları aktardan satın aldığını ifade etmiş, %22.6'sı ise eczanelerden alışveriş yaptığını belirtmiştir.

Mevsimsel olarak, bitkisel ilaçların en çok kış mevsiminde satın alındığı (%72.6) görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların %52.1'i yılda birkaç kez bitkisel ilaç satın aldığını belirtirken, %21.2'si ayda birkaç kez satın aldığını ifade etmiştir.

Bu araştırmada, katılımcıların çoğunun bitkisel ilaçları aktardan ve eczaneden temin ettiğini, en yoğun satın alma döneminin kış mevsimi olduğunu ve bu ürünlerin büyük ölçüde yılda birkaç kez satın alındığını göstermektedir. Ayrıca, belirli markaların farkındalığının düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların COVID-19 Döneminde Bitkisel İlaç/Ürün Kullanma Durumu

Çizelge 7, COVID-19 dönemi boyunca katılımcıların bitkisel ilaç ve ürünlere yönelik davranışlarını göstermektedir. Bulgulara göre, katılımcıların %45.5'i COVID-19 hastalığını geçirdiğini belirtirken, %54.5'i bu hastalığı geçirmediğini ifade etmiştir.

Çizelge 6. Bitkisel ilaç/ürün satın alma davranışı

Bitkisel ilaç/ürün satın alma davranışına yönelik sorular		n	%
Aşağıdaki markalardan hangisini duydunuz?	Afiye	8	2.7
	Aksu Vital	18	6.2
	GNC	3	0.7
	Solgar	7	2.4
	Hiçbirini duymadım	221	75.7
	Hepsini duydum	35	12.0
Bitkisel ilaç/ürün nerede satılmalıdır?	Aktarda	90	30.8
	Eczanede	158	54.1
	Hem aktarda Hem de eczanede	18	6.2
	Fikrim Yok	26	8.9
Bitkisel ilaçları nereden satın alırsınız?	Aktardan	126	43.2
	Eczaneden	66	22.6
	Marketten	18	6.2
	İnternette	2	0.7
	Diğer yerler	19	6.5
	Almıyorum	8	2.7
	Aktardan/ Eczaneden	27	9.2
	Aktardan/ Eczaneden/ Marketten	26	8.9
Bitkisel ilaçları en çok hangi mevsimde satın alırsınız?	Kış	212	72.6
	İlkbahar	6	2.1
	Yaz	2	0.7
	Sonbahar	20	6.8
	Kış/Sonbahar	32	11.0
	Dört mevsimde alırım	20	6.8
Bitkisel ilaçları ne sıklıkta satın alırsınız?	Hiç almam	50	17.1
	Yılda birkaç defa	152	52.1
	Ayda birkaç defa	62	21.2
	Diğer	28	9.6

COVID-19 tedavisi için bitkisel ürün kullanan katılımcıların oranı %32.2 iken, %67.8'i tedavi amacıyla bitkisel ürün kullanmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde, COVID-19'dan korunmak için bitkisel ürün kullananların oranı %39.4, kullanmayanların oranı ise %60.6 olarak belirlenmiştir. Pandemi sürecinde bitkisel ürünlere ayrılan bütçe incelendiğinde, katılımcıların %21.2'si bu dönemde

bütçelerini artırdıklarını ifade ederken, %78.8'i bütçelerinde bir artış olmadığını belirtmiştir.

Bu bulgular, COVID-19 dönemi boyunca bitkisel ürün kullanımının belirli bir kesim tarafından tercih edildiğini, ancak genel olarak çoğunluğun bu tür ürünleri kullanmadığını ve bütçesini artırmadığını göstermektedir.

Çizelge 7. COVID-19 döneminde bitkisel ilaç/ürün kullanımı

COVID-19 döneminde bitkisel ilaç/ürün kullanımına ilişkin sorular		n	%
COVID-19 geçirdiniz mi?	Evet	133	45.5
	Hayır	159	54.5
COVID-19 tedavisi için bitkisel ürün kullandınız mı?	Evet	94	32.2
	Hayır	198	67.8
COVID-19 korunmak için bitkisel ürün kullandınız mı?	Evet	115	39.4
	Hayır	177	60.6
Pandemi sürecinde bitkisel ürünlere ayırdığınız bütçe arttı mı?	Evet	62	21.2
	Hayır	230	78.8

Bitkisel Ürün Kullanma ve Satın Alma Davranışlarının Demografik Değişkenlerle İlişkisi

Çizelge 8'de verilen T testi bulguları, bitkisel ürün/ilaç kullanma ve satın alma tutumları ile cinsiyet, medeni durum ve COVID-19 geçirme durumu arasındaki ilişkileri değerlendirmektedir.

Cinsiyete göre kadınlar ve erkekler arasında bitkisel ürün/ilaç kullanma tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t=.698$, $p=.485$). Benzer şekilde, satın alma tutumları da cinsiyetler arasında anlamlı bir fark göstermemektedir ($t=-.505$, $p=.614$).

Çizelge 8. Demografik değişkenlere göre t-testi sonuçları

Bitkisel ürün/ilaç	Değişkenler	Ort.	Std.Hata	t	p
Kullanma davranışı	Kadın	2.33	2.112	.698	.485
	Erkek	2.15	2.004		
Satın alma davranışı	Kadın	2.30	1.017	-.505	.614
	Erkek	2.37	1.140		
Kullanma davranışı	Evli	2.02	1.910	-2.415	.017
	Bekar	2.63	2.246		
Satın alma davranışı	Evli	2.32	1.050	-.132	.895
	Bekar	2.34	1.103		
Kullanma davranışı	COVID-19 geçiren	2.11	1.968	-1.073	.284
	COVID-19 geçirmeyen	2.37	2.139		
Satın alma davranışı	COVID-19 geçiren	1.51	.940	.767	.444
	COVID-19 geçirmeyen	1.42	.943		

Medeni duruma göre; evli ve bekar bireyler arasında bitkisel ürün/ilaç kullanma tutumları açısından anlamlı bir fark vardır. Bekar bireylerin bitkisel ürün/ilaç kullanma tutumları daha yüksek olup, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t=-2.415$, $p=.017$). Buna göre bekar bireyler ($m:2.246$), evli bireylere ($m:1.190$) göre daha yüksek oranda bitkisel ürün/ilaç kullanma eğilimindedir. Ancak, satın alma tutumları açısından evli ve bekar bireyler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t=-.132$, $p=.895$).

COVID-19 geçirme durumuna göre; COVID-19 geçiren ve geçirmeyen bireyler arasında bitkisel ürün/ilaç kullanma tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t=-1.073$, $p=.284$). Ayrıca, satın alma tutumları da COVID-19 geçiren ve geçirmeyenler arasında anlamlı bir fark göstermemektedir ($t=.767$, $p=.444$).

Çizelge 9'da sunulan ANOVA test sonuçları, bitkisel ürün/ilaç kullanma ve satın alma tutumları ile yaş grubu, gelir düzeyi, meslek grubu ve eğitim düzeyi gibi değişkenler arasındaki ilişkileri incelemektedir.

Yaş grubu, gelir düzeyi, meslek grubu ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre bitkisel ürün/ilaç kullanma tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. ANOVA test sonuçları, tüm bu değişkenler için p değerlerinin .05'ten büyük olduğunu ve bu nedenle gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Benzer şekilde yaş grubu, gelir düzeyi, meslek grubu ve eğitim düzeyi değişkenleri ile bitkisel ürün/ilaç satın alma tutumları arasında da anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. ANOVA test sonuçları, bu değişkenlerin her biri için p değerlerinin .05'ten büyük olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9. Demografik değişkenlere göre anova testi sonuçları

Değişkenler		F	p
Kullanma davranışı	Yaş grubu	2.724	.442
	Gelir düzeyi	.437	.823
	Meslek grubu	1.564	.117
	Eğitim düzeyi	2.032	.074
Satın alma davranışı	Yaş grubu	.866	.504
	Gelir düzeyi	.973	.435
	Meslek grubu	.419	.937
	Eğitim düzeyi	.790	.558

TARTIŞMA

Bu araştırmada, katılımcıların demografik özellikleri, bitkisel ilaç/ürün kullanma ve satın alma davranışları, COVID-19 döneminde bitkisel ilaç/ürün kullanımları ve bu bağlamdaki tutumları incelenmiştir. Bulgular, toplumun bitkisel ürünlere yönelik tutumları ve bu ürünlerin kullanım alışkanlıkları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu araştırmada demografik veriler incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının kadın (%57.9) ve evli (%61.6) bireylerden oluştuğu görülmüştür. Eğitim düzeyi açısından, katılımcıların %35.1'i üniversite mezunu olup, bu oran Türkiye genelindeki eğitim seviyesini yansıtmakta ve araştırmanın geniş bir kesimi kapsadığını göstermektedir (TUİK 2022). Katılımcıların çoğunluğu (%81.2) kronik bir rahatsızlığa sahip olmadıklarını belirtmiş olduğundan, bu sonuç katılımcıların bitkisel ürün kullanımına yönelik tutumlarının genel sağlık durumu ile ilişkilendirilebileceği varsayımını desteklemektedir.

Katılımcıların hastalandıklarında ilk başvurdıkları yerlerin çoğunlukla doktorlar (%68.5) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, sağlık sistemine olan güvenin yüksek olduğunu ancak bitkisel ürünlere yönelik ilginin tamamen yok olmadığını da göstermektedir. Nitekim, katılımcıların %20.2'si hastalandıklarında kendi çözümlerini ürettiklerini ve %3'ü ise önce aktara gittiklerini belirtmiş, bu da araştırma alanında geleneksel tedavi yöntemlerine olan eğilimi ortaya koymaktadır. Araştırmalar, geleneksel ve modern sağlık sistemleri arasında karmaşık bir ilişki olduğunu göstermektedir. Güney Tirol'de, halkın %70'i modern sağlık hizmetlerine güven duyarken (Barbieri ve

ark, 2024), bitkisel ve alternatif tıpa yönelik dikkate değer bir ilgi bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da, katılımcıların %88.4'ü bitkisel ilaç kullandıklarını, %84.3'ü ise geleneksel tariflere ilgi duyduklarını belirtmiştir (Al Akeel ve ark. 2018). Benzer şekilde, Suudi Arabistan'daki diyabet hastalarının %68'i sıkça bitkisel ilaçlar tüketmektedir (Alqathama ve ark. 2020). Bununla birlikte, bitkisel ilaç kullanımı konusunda hastalar ile doktorlar arasında iletişim eksiklikleri bulunmaktadır; hastaların %71.4'ü bitkisel ilaçlarla kendi kendine tedavi uyguladıklarını doktorlarına bildirmemektedir (Alqathama ve ark. 2020). Abuja'da ise %70'i ilk tercih olarak modern tıbbi seçerken, %28'i bitkisel tıbbi tercih etmektedir (Mustapha ve ark. 2016). Literatürde Türkiye'de bitkisel ilaç kullanımı yaygın olduğu belirlenmiştir. Çalışmalarda %39.2 ile %70 arasında değişen kullanım oranları ile limon, nane ve kuşburnu gibi bitkilerin yaygın kullanımı bildirilmiştir (Tan ve ark. 2004, Nur 2010). Kullanıcıların genç, kadın ve yüksek eğitilmiş olma olasılığı daha yüksektir (Nur 2010). Kullanım nedenleri arasında sağlığın iyileştirilmesi ve çeşitli rahatsızlıkların tedavisi yer almaktadır (Nur 2010, Akbulut ve Bayramoğlu 2013). Çoğu kullanıcı bitkisel ilaçlardan memnuniyet duyduğunu bildirmiştir (Tan ve ark. 2004). Bu bulgular, modern sağlık hizmetlerine duyulan yüksek güvene rağmen, farklı popülasyonlar arasında geleneksel ve bitkisel tedavilere yönelik bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde sürekli bir ilgi olduğunu göstermektedir.

Bitkisel ilaç ve ürün kullanımı ile ilgili olarak, katılımcıların %66.8'i bitki çayı tüketmektedir. Bu oran, bitkisel ürünlerin günlük yaşamda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, bitkisel ürünleri tedavi amaçlı kullananların oranı %31.1 olup, bu ürünlerin alternatif tıp alanında önemli bir yer tuttuğunu ortaya

koymaktadır. Ancak, bu ürünlerden beklenen sonuçları alma konusunda katılımcıların %48.6'sı çoğu zaman sonuç aldığını belirtmiş, bu da bitkisel ürünlerin etkisine dair bazı şüphelerin bulunduğu göstermektedir. Bitkisel ürünlerin kullanımında en yaygın formun çay (%42.8) olması, geleneksel tüketim alışkanlıklarının sürdüğünü ve bu ürünlerin kolay erişilebilirliğinin kullanımını artırdığını düşündürmektedir. Ayrıca, bitkisel ürünlerin yan etkisi olmadığına dair inanç, bu ürünlerin tercih edilmesinde en önemli faktör olarak ortaya çıkmıştır (%49.3). Sakinah (2023) çalışmasında genel olarak bitkisel ürün/ilaç'ların zararsız olduğu nadiren de olsa yan etkilerinin olduğunu vurgulamıştır. Ancak, bu inancın bilimsel dayanağının sorgulanması gerektiği ve halkın bu konuda daha bilinçli hale getirilmesinin önem arz ettiği açıktır. Literatürde bitkisel ürünler, çeşitli popülasyonlar arasında yaygın olarak kullanılmakta olup, kullanım yaygınlık oranları %40.1 ile %80.2 arasında değişmektedir (Sucaklı ve ark. 2014, Kaner ve ark. 2017, El-Dahiyat ve ark. 2020). Kullanımın yaygın sebepleri arasında soğuk algınlığını tedavi etme, kilo verme ve cilt problemleri yer almaktadır (Sucaklı ve ark. 2014, Kaner ve ark. 2017).

Satın alma davranışları incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%75.7) belirli markaları duymadığı görülmüştür. Bu durum, bitkisel ürün pazarında markalaşmanın yeterince gelişmediğini ve tüketicilerin daha çok geleneksel yöntemlerle ürün seçimi yaptığını göstermektedir. Bitkisel ilaçların genellikle aktar ve eczanelerden temin edilmesi (%54.1 ve %30.8) de bu ürünlerin daha çok geleneksel kanallar üzerinden erişildiğini ortaya koymaktadır. Fayiah ve ark. (2024) çalışmalarında bitkisel ilaç/ürün kullanımı, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme potansiyeline sahip olup, özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplumsal geçim kaynaklarını olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Bu açıdan, sağlık otoritelerini ve karar vericileri, bitkisel ilaçların sağlık sistemine katkıları ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemi konusunda bilgilendirmesinin önem arz etmektedir.

Literatürde araştırmalar, üniversite öğrencileri ve genel popülasyon arasında bitkisel ürün kullanımının yaygın olduğunu ve birçok kişinin bu ürünlerin güvenli olduğuna inandığını göstermektedir (Sucaklı ve ark. 2014,

Neelkanth ve ark. 2015). Tüketicilerin bitkisel ilaçlara olan tercihleri, ürün özellikleri gibi faktörlerden etkilenmekte olup, en önemli özellikler arasında ürünün özellikleri, fiyatı ve son kullanma tarihi yer almaktadır (Miftah ve ark. 2020). Doktorlar ve medya reklamları satın alma kararları üzerinde önemli bir etkiye sahipken, birçok tüketici aynı zamanda aktarlar ve eczaneler gibi geleneksel kanallara da güvenmektedir (Neelkanth ve ark. 2015, Kaner ve ark. 2017). Tüketimi etkileyen faktörler arasında alışkanlıklar ve yakınların tavsiyeleri ön plandadır. Ayrıca, ürünlerin satın alma tercihlerinde en önemli faktör, doğal olmalarıdır. Tüketicilerin, odun dışı orman ürünlerini doğadan elde etme oranının yüksek olduğu ve bu ürünlerin tüketimi konusunda bilinçli oldukları ortaya konulmuştur.

COVID-19 döneminde bitkisel ürün kullanımına yönelik tutumlar değerlendirildiğinde, hastalığı geçiren katılımcıların %32.2'sinin tedavi amacıyla bitkisel ürün kullandığı, %39.4'ünün ise korunma amacıyla bu ürünlere yöneldiği belirlenmiştir. Bu bulgu, pandeminin bireyleri alternatif tedavi yöntemlerine yönlendirdiğini ve bitkisel ürünlerin bu dönemde daha fazla ilgi gördüğünü göstermektedir. Genel olarak dünyada bitkisel ürün/ilaç kullanımının arttığı da bilinmektedir (Singh ve Kharb 2023). Ancak, bu ürünlere ayrılan bütçenin %78.8 oranında artmaması, ekonomik kaygıların bu süreçte önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. Araştırmalar, COVID-19 pandemisi sırasında hem önleme hem de tedavi amacıyla bitkisel ürünlerin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Türkiye'de, yetişkinlerin %70.5'i tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanmış, bunların %35.5'i ise özellikle bitkisel tedavilere yönelmiştir (Delibaş ve ark. 2022). Benzer şekilde, Vietnam'da katılımcıların neredeyse yarısı pandemi sürecinde yaygın hastalıklar için bitkisel ilaç kullandığını bildirmiştir (Nguyen ve ark. 2021). Türkiye'de yapılan bir çalışmada ise hastaların %32'sinin öncelikle bağışıklık sistemini güçlendirmek amacıyla bitkisel ürünler kullandığı tespit edilmiştir (Bulut ve ark. 2021). Sağlık çalışanları ve genel popülasyonun bitkisel ilaç kullanım oranlarının benzer olduğu ve her iki grubun da bu ürünleri ağırlıklı olarak önleyici bir tedbir olarak kullandığı gözlemlenmiştir (Güngör ve Baykal 2023). Yaygın olarak kullanılan bitkisel ürünler arasında zencefil, bal, sarımsak

ve perilla yer almaktadır (Nguyen ve ark. 2021, Güngör ve Baykal 2023). Birçok kişi, bitkisel ilaçların küçük sağlık sorunları için güvenli ve etkili olduğuna inanmakla birlikte, kullanıcıların %12.4'ünün yan etkiler bildirdiği de dikkat çekicidir (Nguyen ve ark. 2021, Güngör ve Baykal 2023).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, katılımcıların bitkisel ilaç ve ürünlere yönelik tutumları, kullanım alışkanlıkları ve satın alma davranışları detaylı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, toplumun önemli bir kesiminin bitkisel ürünleri özellikle tedavi ve rahatlatma amaçlı olarak tercih ettiğini, ancak bu ürünlerin etkinliği konusunda bazı tereddütlerin bulunduğunu göstermektedir. Katılımcıların bitkisel ilaçlardan elde ettikleri sonuçlar konusunda büyük oranda olumlu geri bildirimde bulunmaları, bitkisel ürünlere olan güvenin yüksek olduğunu ancak bu güvenin tam anlamıyla yaygın olmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, bitkisel ilaçlar en yaygın olarak çay formunda tüketilmekte ve bu tüketim genellikle çevresel etkileşimlerle şekillenmektedir. Katılımcılar, bitkisel ürünlerin yan etkilerinin olmaması nedeniyle bu ürünleri tercih etmektedir, ancak sentetik ilaçlara duyulan ihtiyaç bitkisel ürünlere olan talebi tamamlayıcı bir nitelikte tutmaktadır. Özellikle kış

aylarında artan bitkisel ürün kullanımı, mevsimsel etkilerin bu tercihlerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

COVID-19 pandemisi sırasında, katılımcıların bir kısmının bu hastalığı önlemek veya tedavi etmek amacıyla bitkisel ürünlere yönelmiş olmaları, pandeminin toplumda bitkisel ürünlere olan ilgiyi artırdığına işaret etmektedir. Ancak, bu dönemde bitkisel ürünlere ayrılan bütçenin büyük ölçüde artmadığı, bu ürünlere yönelik talebin daha çok mevcut bütçeler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, bitkisel ürünlerin Artvin'de yaygın bir kullanım alanı bulunduğunu ancak bu ürünlerin etkinliği ve güvenliği konusunda toplumda bazı tereddütlerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi sırasında bitkisel ürünlere olan ilginin arttığı, ancak bu artışın ekonomik kısıtlamalar nedeniyle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, toplumun bitkisel ürünler hakkında daha bilinçli hale getirilmesi ve bu ürünlerin bilimsel dayanaklarla desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, bitkisel ürünlerin etkinliği ve yan etkileri konusunda daha derinlemesine araştırmalar yaparak, halk sağlığını koruma ve bilinçlendirme süreçlerine katkıda bulunabilir.

TEŞEKKÜR /BİLGİLENDİRME

Bu çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2023.TAB.F10.02.01 numaralı projeden üretilmiştir. Veri toplama sürecinde anket formlarını doldurarak araştırmaya katkı sağlayan tüm katılımcılara teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Aboufaras M, Selmaoui K, Najib R, Lakhdissi A, Ouzennou N (2023) Predictors of herbal medicine use among cancer patients. *Journal of Cancer Research and Clinical Oncology*, 149(8): 4991–5005.
- Agyei-Baffour P, Kudolo A, Quansah DY, Boateng D (2017) Integrating herbal medicine into mainstream healthcare in Ghana: clients' acceptability, perceptions, and disclosure of use. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 17(1): 513.

- Akbulut S, Bayramoglu MM (2013) The trade and use of some medical and aromatic herbs in Turkey. *Studies on Ethno-Medicine*, 7(2): 67-77.
- Al Akeel MMM, Al Ghamdi WM, Al Habib S, Koshm M, Al Otaibi F (2018) Herbal medicines: Saudi population knowledge, attitude, and practice at a glance. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7: 865-875.
- Aljofan M, Alkhamaiseh S (2020) Prevalence and factors influencing use of herbal medicines during pregnancy in Hail, Saudi Arabia: a cross-sectional study. *Sultan Qaboos University Medical Journal*, 20(1): e71–e76.
- Alkhateeb FM, Doucette WR, Ganther-Urmie JM (2006) Influences on consumer spending for herbal products. *Research in Social & Administrative Pharmacy*, 2(2): 254–265.
- Alqathama A, Alluhiabi G, Baghdadi H, Aljahani L, Khan O, Jabal S, Alhomoud F (2020) Herbal medicine from the perspective of type II diabetic patients and physicians: What is the relationship? *BMC Complementary Medicine and Therapies*, 20(1): 1-9.
- Arslan H (2015) İzmir ili kentsel kesimde odun dışı bitkisel orman ürünlerine yönelik tüketici tutum ve davranışlarının analizi. Ege Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Arslan H, Engindeniz S, Çınar G (2016) İzmir ili kentsel kesiminde odun dışı bitkisel orman ürünleri tüketiminin analizi üzerine bir araştırma. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 53(3): 251-257.
- Aziz Z, Tey NP (2009) Herbal medicines: prevalence and predictors of use among Malaysian adults. *Complementary Therapies in Medicine*, 17(1): 44–50.
- Barbieri V, Lombardo S, Gärtner T, Piccoliori G, Engl A, Wiedermann CJ (2024) Trust in conventional healthcare and utilization of complementary and alternative medicine in South Tyrol, Italy: a population-based cross-sectional survey. *Annali di Igiene, Medicina Preventiva e di Comunità*, 36 (4).
- Belayneh YM, Yoseph T, Ahmed S (2022) A cross-sectional study of herbal medicine use and contributing factors among pregnant women on antenatal care follow-up at Dessie Referral Hospital, Northeast Ethiopia. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, 22(1): 146.
- Bishop FL, Yardley L, Lewith GT (2008) Treat or treatment: a qualitative study analyzing patients' use of complementary and alternative medicine. *American Journal of Public Health*, 98(9): 1700–1705.
- Bulut S, Şahin BÖ, Demirci NY, Orhan DD (2021) Investigation of the usage of herbal products during the COVID-19 pandemic. *Journal of Research in Pharmacy*, 25: 913–919.
- Coşkun R, Altunışık R, Yıldırım E (2017) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (9. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Dalal R, Abhishek A (2024) Consumer purchase behavior towards ayurvedic cosmetic products in Bahadurgarh. *Shodh Sari: An International Multidisciplinary Journal*.
- Davis PH, Tan K, Mill R (1988) *Flora of Turkey and the Aegean Islands* (Vol. X, supplement). Edinburgh Univ. Press.
- Delibaş L, Polat F, Çakici AE (2022) Adults' state of using complementary and alternative medicine during the COVID-19 pandemic: complementary and alternative medicine during the COVID-19 pandemic. *Holistic Nursing Practice*, 10–1097.
- Demirci M, Delice M, Güner B (2019) Determination of knowledge and use of herbal products among individuals living in Meriç, Edirne. *Journal of Turkish Family Physician*, 10(3): 121–132.
- Elba F, Hilmanto D, Poddar S (2022) Factors influencing the use of herbal medications during pregnancy at public health center, Indonesia. *Journal of Public Health Research*, 11(4): 22799036221139939.
- El-Dahiyat F, Rashrash M, Abuhamdah S, Abu Farha R, Babar ZUD (2020) Herbal medicines: a cross-sectional study to evaluate the prevalence and predictors of use among Jordanian adults. *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice*, 13(1): 2.
- Fayiah M, Fayiah MS, Saccob S, Kallon MK (2024) Value of herbal medicine to sustainable development. In *Herbal Medicine Phytochemistry: Applications and Trends*, Cham: Springer International Publishing, pp: 1429-1456.
- Gizaw AT, Teka F (2018) Herbal medicine use and predictors among pregnant women attending antenatal care in Ethiopia: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 18(1): 462.
- Güngör Ö, Baykal H (2023) Attitudes toward herbal medicine for COVID-19 in healthcare workers: a cross-sectional observational study. *Medicine*, 102 (38): e35176.
- Harris PE, Cooper KL, Relton C, Thomas KJ (2012) Prevalence of complementary and alternative medicine (CAM) use by the general population: a systematic review and update. *International Journal of Clinical Practice*, 66(10): 924–939.
- Kaner G, Karaalp C, Kurklu NS (2017) Determining the frequency of use of herbal products and factors affecting the use of herbal products among university students and their families. *Turkish Bulletin of Hygiene and Experimental Biology*, 74: 37–54.
- Karik Ü, Öztürk M (2009) Türkiye dış ticaretinde tıbbi ve aromatik bitkiler. *Bahçe*, 38(1): 21–31.
- Korkmaz M, Fakir H (2009) Determination of final consumer characteristics of non-wood forest products. *Turkish Journal of Forestry*, 10(2): 10–20.
- Lange MK (2004) British colonial legacies and political development. *World Development*, 32: 905–922.
- Miftah H, Novita I, Tsuwaibah H, Sunaryo MA (2020) Product attributes determine the preference of herbal medicine consumers. *Indonesian Journal of Applied Research*, 1(3): 149–154.
- Mustapha KB, Kirim RA, Ibrahim JA, Onuche PU, Bakare-Odunola MT (2016) Perception of use of herbal and orthodox medicines in parts of Abuja: a pilot study. *Journal of Applied Pharmaceutical Science*, 6(6): 128–132.
- Neelkanth P, Anupam S, Deepika GL (2015) Indian Consumer's Buying Behaviour and Perception to Herbal Drugs: A Report.
- Nguyen PH, De Tran V, Pham DT, Dao TNP, Dewey RS (2021) Use of and attitudes towards herbal medicine during the COVID-19 pandemic: a cross-sectional study in Vietnam. *European Journal of Integrative Medicine*, 44: 101328.
- Nur N (2010) Knowledge and behaviours related to herbal remedies: a cross-sectional epidemiological study in adults in Middle Anatolia, Turkey. *Health & Social Care in the Community*, 18(4): 389–395.
- Özderin S, Avcı A, Sakal M (2024) Odun dışı orman ürünlerine yönelik tüketici tercihlerini etkileyen faktörler: Manavgat (Antalya) bölgesi örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 26(1): 31–44.
- Özkan S (2019) Tıbbi ve aromatik bitkilerin talebi üzerine araştırmalar: İstanbul örneği. *İstanbul-Cerrahpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Öztürk H (2021) Tıbbi ve aromatik bitkiler vadisi tasarımı: Şanlıurfa örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27: 1118–1131.
- Patwardhan NC (2014) Work-Life Balance Initiatives for Women Employees in the IT Industry. In P. Verma & H. Shah (Eds.), *Work-Life Balance: A Global Perspective* (pp. 128–135). Wisdom Publications.
- Rashrash M, Schommer JC, Brown LM (2017) Prevalence and predictors of herbal medicine use among adults in the United States. *Journal of Patient Experience*, 4(3): 108–113.
- Sakinah M (2023) Use of herbal medicinal products among children. *Eureka Herba Indonesia*, 4(1): 156-159.
- Samojlik I, Mijatović V, Gavarić N, Krstin S, Božin B (2013) Consumers' attitude towards the use and safety of herbal medicines and herbal dietary supplements in Serbia. *International Journal of Clinical Pharmacy*, 35(5): 835–840.
- Sancaktar Meral G (2019) Yeşil pazarlama kapsamında tüketicilerin organik gıda tercihlerinin incelenmesi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Satyapan N, Patarakitvanit S, Temboonkiet S, Vudhironarit T, Tankanittart J (2010) Herbal medicine: affecting factors and prevalence of use among thai population in Bangkok. *Journal of the Medical Association of Thailand*, 93(Suppl 6): S139-S144.
- Sayılı M (2013) Tokat ilinde tüketicilerin arı ürünleri tüketim durumları ve alışkanlıkları. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 13(1): 16–22.
- Smith I (2021) *Smith's Elements of Soil Mechanics* (11th Ed.). John Wiley & Sons.

- Singh MI, Kharb DM (2023) A study of consumers' buying behaviour on herbal products (with special reference to cosmetic products). *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10(1): 3939-3945.
- Sucaklı MH, Ölmez S, Keten HS, Yenicesu C, Sarı N, Çelik M (2014) Üniversite öğrencilerinin bitkisel ürünleri kullanım özelliklerinin değerlendirilmesi. *Medicine Science*, 3(3): 1352-136
- Surat H (2016) Artvin ilinin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 52: 139-158.
- Tan M, Uzun O, Akçay F (2004) Trends in complementary and alternative medicine in eastern Turkey. *Journal of Alternative & Complementary Medicine*, 10(5): 861-865.
- TÜİK (2022) Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi: 27.09.2024.
- Tumuhaise C, Kabanda R, Nanyingi M, Kiconco A (2021) Health system factors influencing traditional herbal medicine use during pregnancy amongst women in Mpigi District, Central Uganda. *African Journal of Reproductive Health*, 25(6): 88-98.
- Türker MF, Öztürk A, Pak M, Tiryaki E (2001) Türkiye Ormancılığında Odun Dışı Orman Ürünleri İşletmeciliğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. I. Ulusal Ormancılık Kongresi, Türkiye Ormancılar Derneği, 19-20 Mart, Ankara, ss: 306-316.
- Wishart DS, Feunang YD, Marcu A, Guo AC, Liang K, Vázquez-Fresno R, Scalbert A (2018) HMDB 4.0: the human metabolome database for 2018. *Nucleic Acids Research*, 46(D1): D608-D617.